

Müsaibələr və mövqelər

İkram Şirinov

Vəkillərin İxtisas Komissiyasının üzvü, hakim

**CİNAYƏT PROSESSUAL QANUNVERİCİLİYİN
AKTUAL MƏSƏLƏLƏRİ (II YAZI)**

**RESİDİVƏ GÖRƏ CƏZA TƏYİN
EDİLMƏSİ BARƏDƏ**

Bundan əvvəlki yazımızda cinayət mühakimə icraatı zamanı məhkəmə baxışının hədlərini tənzimləyən AR CPM-nin 318-ci maddəsinin praktikada tətbiqi zamanı ortaya çıxan bir sıra aktual məsələlərə dair şəxsi mülahizələrimizi bildirmişdik.

Hazırkı yazımızda isə cinayət işlərinə baxılması zamanı tez-tez qarşılaşdığımız və eyni dərəcədə də aktual olan bir məsələyə - cinayətlərin residivi və residivə görə cəza təyin edilməsi ilə bağlı məsələlərə münasibət bildirmək istərdik.

Məlum olduğu kimi, əvvəlki qanunvericilikdən fərqli olaraq yeni Cinayət Məcəlləsində cinayətin residivinə münasibətdə mühüm irəliləyiş edilmiş və ayrıca normada residivin anlayışı verilmiş və onun növləri müəyyən olunmuşdur. (Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsi. Maddə 18. Cinayətlərin residivi və onun növləri).

Yeni cinayət qanunu həm də, əvvəlki qanundan fərqli olaraq residivə görə cəza təyin edilməsinin də xüsusi qadasını müəyyən etmişdir. (Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsi. Maddə 65. Residivə görə cəzanın təyin edilməsi)

Yeri gəlmişkən qeyd etmək lazımdır ki, eyni hüquq məkanına daxil olan və bizim Cinayət Məcəlləmizlə demək olar ki, əksərən eyniyyət təşkil edən və 1996-cı ildə qəbul olunmuş Rusiya Federasiyasının Cinayət Məcəlləsində də cinayətlərin residivi və residivə görə cəza təyin edilməsi ilə bağlı oxşar institutlar mövcuddur.

(Уголовный Кодекс Российской Федерации. Статья 18. Рецидив преступлений. Статья 68. Назначение наказания при рецидиве преступлений.)

Elə yeri gəlmişkən onu da qeyd etmək lazımdır ki, qeyd olunan cinayət qanunları arasında əksər məsələlərin tənzimlənməsində mahiyyət və prinsiplər baxımından oxşarlıqların olması ilə yanaşı, müəyyən fərqli məqamlar da mövcuddur. Məsələn, bizim hazırkı yazımızın mövzusu olan cinayətlərin residivi və ona görə cəza təyin edilməsi məsələsində qanunvericilik normalarının tam oxşarlığı zəmnində, bir sıra fərqlər də mövcuddur.

Belə ki, bizim qüvvədə olan cinayət qanunumuzda (AR CM Maddə 18) nəzərdə tutulandan fərqli olaraq, qonşu ölkənin cinayət qanununda (RF CM Maddə 18) residivin növlərinin müəyyən edilməsində, habelə cinayətlərin residivi zamanı qəsdən törədilmiş olsa belə, böyük ictimai təhlükə törətməyən cinayətə görə məhkumluğun nəzərə alınmaması təsbit edilmişdir.

Bundan başqa, residivə görə cəza təyin edilməsi zamanı bizim qanunvericiliyə əsasən (AR CM Maddə 65.) residivə görə cəzanın müddəti törədilmiş cinayətə görə Məcəllənin Xüsusi hissəsinin müvafiq maddəsində müəyyən edilmiş daha ciddi cəza növünün son həddinin yarısından, təhlükəli residivə görə üçdə ikisindən, xüsusi təhlükəli residivə görə isə dördü üçündən az ola bilməz.

Lakin RF CM-nin residivə görə cəza təyin edilməsini tənzimləyən anoloji normasında (RF CM Maddə 68) fərqli qayda, yəni residivin növlərindən – sadə, təhlükəli və ya xüsusi təhlükəli olmasından asılı olmayaraq cinayət qanununun xüsusi hissəsinin maddəsində nəzərdə tutulmuş daha ciddi cəza növünün yuxarı həddinin üçdə birindən az olmayan cəzanın təyin edilməsini nəzərdə tutur.

Göründüyü kimi, bizim qanunvericilikdə residivin növlərinin müəyyən olunması, residivin özünün müəyyən edilməsi zamanı nəzərə alınmamalı hallara münasibətdə, eləcə də residivə görə cəza təyin edilməsində çox sərt qaydalar müəyyən edilmişdir ki, bu da, fikrimizcə, ən azından təqsirə görə məsuliyyət (Maddə7.), ədalət prinsipi(Maddə 8.) və humanizim prinsipini (Maddə 9.) müəyyən edən cinayət qanununun fundamental prinsiplərinə və cəza təyin etmənin ümumi əsaslarına uyğun gəlmir və hesab edirik ki, qanunvericilik qaydasında cinayət qanununun istinad olunan (Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsi. Maddə 18; Maddə 65.) normalarının «yumşaldılma»sına ehtiyac vardır.

Bununla yanaşı, residivə görə cəza təyin edilməsini tənzimləyən Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsinin 65-ci maddəsinin özünün praktiki tətbiqi ilə bağlı da məhkəmə təcrübəsində fərqli yanaşmalar mövcuddur ki, bizim yazımız da əslində məhz bu məsələyə həsr olunmuşdur.

Birinci yazımızda olduğu kimi, bu yazımızda da, onun daha anlaşılın olması üçün, fikirlərimizi məhkəmə praktikasından konkret cinayət işinə müraciət etməklə diqqətə çatdırmaq istədik.

Belə ki, Nəsimi Rayon Məhkəməsinin 24 avqust 2010-cu il tarixli, 1(006)-360/2010 sayılı hökmü ilə Abdullayev Fərhad Rufik oğlu Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 132-ci maddəsi ilə təqsirli bilinmiş və barəsində cinayətin residivi nəzərə alınmadan Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 65.3-cü maddəsi tətbiq edilməklə, qazancının 20 faizi dövlət nəfinə tutulmaqla 1 (bir) il müddətinə islah işləri cəzası təyin olunmuş, Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 67.1-ci maddəsinə əsasən Nəsimi Rayon Məhkəməsinin 31 iyul 2009-cu il tarixli, 1(006)-319/2009 sayılı hökmü ilə Abdullayev Fərhad Rafik oğluna təyin olunmuş islah işləri cəzasının çəkilməmiş hissəsi sonuncu hökm ilə ona təyin olunmuş islah işləri cəzası ilə qismən birləşdirilmiş və ona qəti olaraq qazancının 20 faizi dövlət nəfinə tutulmaqla 1 (bir) il 2 (iki) ay müddətinə islah işləri cəzası təyin edilmişdir.

Nəsimi Rayon Məhkəməsinin həmin hökümdən dövlət ittihamçısı tərəfindən apellyasiya protesti verilmişdir.

Dövlət ittihamçısı tərəfindən verilmiş həmin protestdən aydın olur ki, ittiham tərəfi həmin hökmə təqsirləndirilən şəxs F.Abdullayev tərəfindən törədilmiş əməlin hüquqi tövsifi, həmin cinayət əməlinin baş verməsi faktını, həmin cinayət əməlinin məhz F.Abduldayev tərəfindən törədilməsini, əməlin sübut olunub-olunmamasını, həmçinin də hökmə ona təyin olunmuş cəzanın təqsirləndirilən şəxsin şəxsiyyətinə və onun islah olunması üçün cəzanın məqsədini təmin edib-etməməsini və nəhayət təyin olunmuş cəzanın ədalətliyi məsələsini mübahisələndirməmiş, başqa sözlə, hökmün bu məziyyətləri ilə tam razılaşmışdır.

Protestdə yalnız F.Abdullayev barəsində olan hökmün nəticə hissəsində Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 62-ci maddəsinə istinad edilməməsinin düzgün olmadığı göstərilmiş və apelyasiya instansiyası məhkəməsindən «protestin əsaslandırıcı hissəsində göstərilən hallar nəzərə alınmaqla» hökmün dəyişdirilməsi xahiş olunmuşdur.

Dövlət ittihamçısının protestində əks olunmuş hüquqi mövqeyi ondan ibarətdir ki, məhkəmənin hökmü ilə t/ş F.Abdullayevə AR CM-nin 65.3-cü maddəsi tətbiq edilməklə cinayətin residivi nəzərə alınmadan cəza təyin edildiyindən, hökmün nəticə hissəsində həm də CM-nin 62-ci maddəsinə istinad edilməli olduğu halda, məhkəmə bu tələbə əməl etməmiş və bununla da qanun pozuntuzuna yol vermişdir.

Dövlət ittihamçısı protestin əsaslandırıcı hissəsində isə yalnız Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin 25.06.2003-cü il tarixli Plenum Qərarına istinad etmiş, başqa hər hansı maddi hüquq normasına – normativ hüquqi akta istinad etməmişdir.

Fikrimizcə, dövlət ittihamçısının həmin hökümdən vermiş olduğu protestində əks olunmuş, eləcə də məhkəmə praktikasında da tez-tez rast olunan bu mövqeyi hüquqi baxımdan açıq-aşkar

əsassızdır və onunla razılaşmaq olmaz. Ona görə ki, Azərbaycan Respublikası Cinayət-Prosessual Məcəlləsində cinayət mühakimə icraatı zamanı tətbiq edilə bilən qanunvericiliyin mənbələri konkret olaraq müəyyən edilmişdir.

Belə ki, Azərbaycan Respublikası Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin 2.1.1-2.4-cü maddələrində konkret olaraq göstərilmişdir ki, Azərbaycan Respublikası Cinayət-Prosessual qanunvericiliyinə Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası, həmin Məcəllə, Azərbaycan Respublikasının digər qanunları, Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələr daxildir.

Azərbaycan Respublikası Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin 10.1-ci maddəsinə (Maddə10. Qanunçuluq) əsasən məhkəmələr və cinayət prosesinin iştirakçıları Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının, bu Məcəllənin, Azərbaycan Respublikasının digər qanunlarının, habelə Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələrin müddəalarına ciddi əməl etməlidirlər.

Azərbaycan Respublikasının qüvvəyə minmiş və dərc edilmiş qanunu ilə müəyyən olunan əsaslardan və qaydalardan kənar heç kəsin cinayət təqibi üzrə şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxs qismində məsuliyyətə cəlb edilməsinə, tutulmasına, həbsə alınmasına, axtarılmasına, məcburi gətirilməsinə və digər prosessual məcburiyyət tədbirlərinə məruz qalması, habelə məhkum edilməsinə, cəzalandırılmasına, hüquq və azadlıqlarının digər formada məhdudlaşdırılmasına yol verilmir.

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının və digər qanunlarının təfsiri cinayət prosesi iştirakçılarına o halda məcburidir ki, bu təfsir Azərbaycan Respublikasının Konstitusiya Məhkəməsinin qərarında verilmiş olsun.

Həmin normada birmənalı şəkildə təsbit edilmişdir ki, Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsi Plenumunun məhkəmə təcrübəsinə dair məsələlər üzrə izahları cinayət prosesini həyata keçirən orqanlar üçün tövsiyə xarakteri daşıyır.

Həmin Məcəllənin 10.5-ci maddəsinin tələbinə görə isə Qanunun bu maddəsində göstərilən tələblərin pozulması ilə aparılan prosessual hərəkətlərin və qəbul olunmuş qərarların hüquqi qüvvəsi yoxdur.

Göründüyü kimi, qüvvədə olan cinayət prosessual qanunvericilik cinayət mühakimə icraatı zamanı tətbiq edilməsi zəruri olan qanunvericilik aktlarının dairəsini konkret müəyyənləşdirmiş və cinayət prosesini həyata keçirən orqanlar(şəxslər) üçün qərarlar qəbul edilərkən yalnız cinayət prosessual qanunvericiliyin həmin Məcəllədə nəzərdə tutulan mənbələrinə istinad edilməsinin imperativ olduğunu göstərmişdir.

Elə həmin normada Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsi Plenumunun məhkəmə təcrübəsinə dair məsələlər üzrə izahlarının cinayət prosesini həyata keçirən orqanlar üçün tövsiyə xarakterli olması birbaşa göstərilmişdir.

Qanunun mənasından da görünür ki, məhkəmə təcrübəsinə dair izahlar tövsiyə xarakterli olmaqla, yalnız qanunvericilikdə birbaşa təsbit olunmayan məsələlər və ya bu və ya digər normanın məhkəmələr tərəfindən tətbiqi təcrübəsinin ümumiləşdirilməsinin nəticəsi kimi qanunauyğun vahid məhkəmə praktikasının formalaşması ilə bağlıdır.

Yuxarıda da qeyd edildiyi kimi dövlət ittihamçısının protestində məhkəmə tərəfindən F.Abdullayev barəsində hökm çıxararkən cinayət prosessual qanunvericiliyində nəzərdə tutulmuş mənbələrindən hər hansı birinin pozulması və ya düzgün tətbiq edilməməsi deyil, yalnız məhkəmə təcrübəsinin ümumiləşdirilməsi ilə bağlı Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsi Plenumunun məhkəmə təcrübəsinə dair, izahları cinayət prosesini həyata keçirən orqanlar üçün tövsiyə xarakterli qərarına istinad edilmişdir ki, bu da heç bir halda prosessual qanunvericiliyin pozulması kimi qiymətləndirilə bilməz.

Bundan başqa, həmin hökmdən protest verən dövlət ittihamçısı nəzərə almamışdır ki, Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsində residivə görə cəzanın təyin edilməsinə tənzimləyən xüsusi norma mövcuddur.

Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsi.

Maddə 65. Residivə görə cəzanın təyin edilməsi.

... 65.2. Residivə görə cəzanın müddəti törədilmiş cinayətə görə həmin Məcəllənin Xüsusi hissəsinin müvafiq maddəsində müəyyən edilmiş daha ciddi cəza növünün son həddinin yarısından, təhlükəli residivə görə üçdə ikisindən, xüsusi təhlükəli residivə görə isə dördüdə üçündən az ola bilməz.

Göründüyü kimi, qanunverici residivə görə cəza təyin edilməsini digər, yəni residiv olmayan cinayətlərdən fərqləndirmiş və Məcəllənin 65.2-ci maddəsində isə onun ümumi qaydasını müəyyən etmişdir.

Eyni zamanda, qanunverici residivə görə cəza təyin edilməsinin ümumi qaydaları ilə yanaşı, həm də (həm də çox haqlı və əsaslı olaraq) ondan istisna da nəzərdə tutan xüsusi norma da müəyyən etmişdir.

Belə ki, Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 65.3-cü maddəsində nəzərdə tutulmuşdur ki, cinayət törətmiş şəxsin məhkumluğu həmin Məcəllənin Xüsusi hissəsinin maddəsində tövsifedici əlamət kimi göstərildikdə, habelə həmin Məcəllənin 62-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş müstəsna hallar olduqda, residivə, təhlükəli residivə və ya xüsusi təhlükəli residivə görə cəza, həmin Məcəllənin 65.2-ci maddəsində müəyyən edilmiş qaydalar nəzərə alınmadan təyin olunur.

Qanunun birmənalı, həm də açıq-aşkar olan mənasından da aydın olur ki, cinayətin residivi (residiv, təhlükəli residiv və ya xüsusi təhlükəli residiv olmasından asılı olmayaraq) zamanı məhkəmə hökm çıxararkən, əgər Cinayət Məcəlləsinin 62-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş müstəsna halları müəyyən edərsə, cəzanı residivə görə cəza təyin edilməsini müəyyən edən həmin Məcəllənin 65.2-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş qaydaları nəzərə almadan təyin etməlidir. (Həm də nəzərdən qaçırmaq olmaz ki, bu tələb imperativ xarakter daşıyır) Başqa sözlə, Cinayət Məcəlləsinin 65.3-cü maddəsi tələb edir ki, qanunda nəzərdə tutulmuş müstəsna hallar olduqda, məhkəmə residivi nəzərə almadan, yəni ümumi qaydalar üzrə cəza təyin edilməlidir.

Sözsüz ki, bu vaxt söhbət yalnız təqsirləndirilən şəxsin təqsirli bilindiği sonuncu cinayət əməlinə görə həmin maddənin sanksiyasında nəzərdə tutulmuş hər hansı istənilən cəzanın və həm də onun həddində cəzanın təyin olunmasından gedir.

Dövlət ittihamçısının həmin protestində istinad etdiyi AR Cinayət Məcəlləsinin 62-ci maddəsinə gəldikdə isə nəzərə almaq lazımdır ki, həmin norma ümumi cəza təyin edilməsindən fərqli olaraq, Məcəllənin Xüsusi hissəsinin müvafiq maddəsində müəyyən edilmiş həddən də az cəza və ya həmin maddədə nəzərdə tutulandan – müəyyən ediləndən daha yüngül cəza növü təyin edilməsinin, yaxud təyin edilməsi məcburi olan əlavə cəzanın təyin edilməməsinin mümkünlüyünü nəzərdə tutur və məhz bu məsələni tənzimləyir.

Göründüyü kimi, məhkəmə təqsirləndirilən şəxs barəsində ittiham hökmü çıxararkən Cinayət Məcəlləsinin 62-ci maddəsinə istinad etməsi üçün mütləq qaydada, həmin normada nəzərdə tutulduğu kimi, təqsirləndirilən şəxsin təqsirli bilindiği cinayət əməlini nəzərdə tutan Məcəllənin Xüsusi hissəsinin müvafiq maddəsində müəyyən edilmiş:

1) -ya aşağı həddən də az cəza təyin etməli,
2) -ya həmin maddədə müəyyən ediləndən daha yüngül cəza növü təyin etməli, 3) -yaxud da təyin olunması məcburi olan əlavə cəzanı təyin etməməlidir.

Başqa sözlə, məhkəmə yalnız Cinayət Məcəlləsinin Xüsusi hissəsinin konkret maddəsində müəyyən edilmiş aşağı həddən də daha az cəza təyin etdikdə və ya maddədə müəyyən ediləndən daha yüngül cəza növü təyin etdikdə və nəhayət təyin olunması məcburi olan əlavə cəzanı təyin etmədikdə Cinayət Məcəlləsinin 62-ci maddəsinə istinad edilməlidir.

Nəsimi Rayon Məhkəməsinin F.Abdullayev barəsində olan 24 avqust 2010-cu il tarixli hökmdən də görünür ki, Məhkəmə, həmin hökmlə F.Abdullayev Azərbaycan Respublikası CM-nin 132-ci maddəsi ilə təqsirli bilmiş, eyni zamanda Nəsimi Rayon Məhkəməsinin 31.07.2009-cu il tarixli hökmü ilə Azərbaycan Respublikası CM-nin 322.1-ci maddəsi ilə təqsirli bilinib, qazancından dövlət nəfinə 20 faiz tutulmaqla 1 il müddətinə islah işləri cəzasını çəkib qurtarmadığından və həmin cəzanı çəkdiyi dövrdə Azərbaycan Respublikası CM-nin 132-ci maddəsində nəzərdə tutulan cinayət əməlini törətdiyindən və onun törətdiyi hər iki cinayət qəsdən törədilən cinayətlər kateqoriyasına aid olduğundan, onun sonuncu cinayətinin cinayətin residivini yaratması məhkəmə tərəfindən müəyyən

olunmuş, bununla yanaşı Məhkəmə F.Abdullayevin barəsində cəzanı yüngülləşdirən halların məcmusunu müstəsna hal olduğunu müəyyən etmiş və Azərbaycan Respublikası CM-nin 65.3-cü maddəsinə əsasən və istinadən, ona residivi nəzərə almadan qazancından 20 faiz dövlət nəfinə tutulmaqla 1(bir) il müddətinə islah işləri cəzası təyin etmişdir.

Məhkəmə eyni zamanda Azərbaycan Respublikası CM-nin 67.1-ci maddəsinə əsasən əvvəlki hökmlə təyin olunmuş islah işləri cəzasının çəkilməmiş hissəsini sonuncu hökmlə təyin edilmiş islah işləri cəzası ilə qismən birləşdirərək, F.Abdullayevə qəti olaraq qazancından 20 faiz dövlət nəfinə tutulmaqla 1(bir) il 2(ik) ay müddətinə islah işləri cəzası təyin etmişdir.

Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsi.

Maddə 132. Döymə

Bu Məcəllənin 128-ci maddəsində göstərilən nəticələrə səbəb olmayan qəsdən döymə və ya sair zorakı hərəkətlərə fiziki ağrı yetirmə -

İki yüz manatadək miqdarda cərimə və ya iki yüz qırx saatadək müddətə ictimai işlər və ya bir ilədək müddətə islah işləri və ya altı ayadək müddətə azadlıqdan məhrum etmə ilə cəzalandırılır.

Məhkəmənin həmin hökmü ilə F.Abdullayevin təqsirli bilindiği Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 132-ci maddəsindən də görünür ki, həmin maddənin sanksiyasından 200 manatadək cərimə cəzası, 240 saatadək müddətə ictimai işlər cəzası və 6 ayadək müddətə azadlıqdan məhrum etmə cəzası ilə yanaşı, həm də bir ilədək müddətə islah işləri cəzası da nəzərdə tutulmuşdur.

Belə olan halda aydın olur ki, Nəsimi Rayon Məhkəməsi F.Abdullayev barəsində 24 avqust 2010-cu il tarixli hökmü ilə onu Azərbaycan Respublikası CM-nin 132-ci maddəsi ilə təqsirli bilərək, Azərbaycan Respublikası CM-nin 65.3-cü maddəsinə istinad edərək, residivi nəzərə almadan, cəza təyin etmənin ümumi qaydasına əsasən ona həmin maddədə müəyyən olunmuş cəza növü üzrə və həm də həmin maddədə müəyyən olunmuş hədd daxilində cəza təyin etmişdir. Başqa sözlə, Məhkəmə F.Abdullayevə cəza təyin edərkən, ona təqsirli bilindiği maddədə nəzərdə tutulan cəza növünü və maddədə müəyyən edilən hədd daxilində cəza təyin etdiyindən, hökümdə həm də Azərbaycan Respublikası CM-nin 62-ci maddəsinə istinad etmək üçün əsaslar olmamışdır, başqa sözlə, Məhkəmə təqsirləndirilən şəxs F.Abdullayev barəsində Azərbaycan Respublikası CM-nin 62-ci maddəsində müəyyən olunmuş qaydalar üzrə cəza təyin etmədiyindən, onun barəsində olan həmin hökmün nəticə hissəsində, dövlət ittihamçısının protestindəki mövqeyinə görə həm də Azərbaycan Respublikası CM-nin 62-ci maddəsinə istinad edilməsi qətiyyənlə yolverilməzdir.

Qeyd olunanlardan da aydın olur ki, hökmdən protest verən dövlət ittihamçısının protestdə əksini tapmış və heç bir maddi hüquq norması və normativ aktla əsaslanmayan mövqeyi, yəni məhkəmənin F.Abdullayev barəsindəki həmin hökmündə Azərbaycan Respublikası CM-nin 65.3-cü maddəsi ilə yanaşı, həm də Azərbaycan Respublikası CM-nin 62-ci maddəsinə də istinad etməli olmasının zəruriliyi ilə bağlı mövqeyi hüquqi baxımdan əsaslı sayıla bilməz.

Bu məsələ ilə bağlı fikir mübadiləsi aparılarkən hakim həmkarlarımla, eləcə də dövlət ittihamçıların böyük əksəriyyətinin eyni mövqeydə, yəni cinayətin residivi zamanı CM-nin 65.3-cü maddəsi tətbiq edilərkən həm də CM-nin 62-ci maddəsinə istinad edilməsinin zəruri olmasını və bu vaxt onların bəzilərinin əsas kimi mövcud məhkəmə təcrübəsinə, bəzilərinin isə Ali Məhkəmənin Plenumunun yuxarıda istinad olunan Qərarına istinad etdikləri məlum olmuşdur.

Məlumat üçün bildirmək istəyirdik ki, yuxarıda da qeyd edildiyi kimi, cinayət qanunvericiliyinin bir çox institutlarının, o cümlədən də residivə görə cəza təyin etmə ilə bağlı məsələlərdə eyniyyət təşkil edən Rusiya Federasiyasının Cinayət Məcəlləsinin analoji normalarının tətbiqi ilə bağlı həmin ölkənin cinayət hüququ sahəsində tanınmış mütəxəssislərinin, eləcə də yuxarı məhkəmə orqanlarının bu məsələ ilə bağlı elmi əsaslandırılmış və praktik baxımdan öz təsdiqini tapan və bizim hazırki yazıdakı mövqeyimizlə üst-üstə düşən oturmuş mövqeyi mövcuddur.

Məsələn: Başkırdıstan Respublikası, Ufa şəhəri, Demski rayon məhkəməsi 31 avqust 1998-ci il tarixli hökmü ilə Kudakayevi RF CM-nin 30-cu maddəsinin 3-cü hissəsi və 105-ci maddəsinin 1-ci hissəsi (qəsdəq adam öldürməyə cəhd etmə) ilə təqsirli bilərək 7 (yeddi) il müddətinə azadlıqdan məhrum etmə cəzasına məhkum etmişdir. Rayon məhkəməsi Kudakayevin 21 avqust 1991-ci il tarixli hökmə

görə ödənilməmiş məhkumluğunun-yəni cinayətin residivinin olmasını müəyyən etmiş, bunula belə, cinayət hadisəsinin məhz zərərçəkmişin təhriki ilə yaranmış mübahisə zəminində baş verməsini və təqsirləndirilən şəxsin səmimi neşman olmasını RF CM-nin 61-ci maddəsinin 1-ci hissəsinin «k» bəndinə əsasən yüngülləşdirici hallar kimi, həmin yüngülləşdirici halları və Kudakayevin şəxsiyyətini müstəsna hallar kimi qiymətləndirmiş və RF CM-nin 64 -cü maddəsinə (qanunla konkret cinayətə görə nəzərdə tutulmuş cəzadan daha yüngül cəzanın təyin olunması) tətbiq etməklə həmin cəzanı təyin etmişdir.

Başkordistan Respublikası Ali Məhkəməsinin CİÜMK, sonradan isə həmin məhkəmənin Rəyasət Heyəti prokurorun protestini təmin etməmiş və hökmü dəyişdirmədən qüvvədə saxlamışlar.

Rusiya Federasiyası Baş prokurorunun müavininin protesti əsasında işə baxmış RF Ali Məhkəməsinin CİÜMK 20 sentyabr 2000-ci il tarixli qərarı ilə protesti təmin etmiş və Kudakayev barəsində olan hökmü dəyişdirərək, ona Demsk rayon məhkəməsi tərəfindən təyin edilmiş 7 (yeddi) il azadlıqdan məhrum etmə cəzasını azaldaraq 5 (beş) il 6 (altı) aya endirmişdir.

Ali Məhkəmə həmin iş üzrə aşağı məhkəmələr tərəfindən işin faktikin hallarına, əməlin tövsifinə, təqsirin sübut olunmasına, eləcə də yüngülləşdirici halların və məhkumun şəxsiyyətinin müstəsna hal kimi qiymətləndirilməsinin və buna görə də onun barəsində RF CM-nin 64-cü maddəsinin tətbiqinin mümkünlüyünü dair gəlidiyi nəticəni əsaslı hesab etmiş, lakin bunula yanaşı maddi hüquq normasının tətbiqi və təfsirində aşkar səhvə yol verildiyini müəyyən etmişdir. Ali Məhkəmə həmin qərarında göstərmişdir ki, birinci instansiya məhkəməsinin RF CM-nin 64-cü maddəsinin tətbiqini mümkün hesab etməsinə baxmayaraq, məhkum Kudakayevə RF CM-nin 105-ci maddəsinin 1-ci hissəsində nəzərdə tutulan 6 ildən 15 ildək azadlıqdan məhrum etmə cəzasının həddi daxilində, yəni 7 (yeddi) il müddətinə azadlıqdan məhrum etmə cəzası təyin etmişdir, halbuki CM-nin 64-cü maddənin tətbiqi zamanı məhkuma 6 ildən aşağı həddə cəza təyin edilməsini tələb edir. Ali Məhkəmə göstərmişdir ki, məhkum Kudakayevin əməlində cinayətinin residivinin olması CM-nin 64-cü maddəsində nəzərdə tutulmuş cəza təyin edilməsi qaydalarını dəyişdirə bilməz. Məhkəmə həmin qərarında, həmçinin, aydın şəkildə göstərmişdir ki, cinayətin residivi zamanı, residiv nəzərə alınmadan cəza təyin edilərkən, əgər təyin edilən cəza maddənin sanksiyası həddində olduqda (Kudakayevin işində olduğu kimi) bu zaman həm də CM-nin 64-cü maddəsinə istinad edilməsi yolverilməzdir. (Mənbə: Bülleten № 5 Verxovnoqo Suda RF)

Beləliklə də, tam əminliklə demək olar ki, cinayətlərin residivi zamanı residivi nəzərə almadan cəza təyini zamanı (CM. Maddə 65.3) maddənin sanksiyası həddində cəza təyin edildikdə CM-nin 62-ci maddəsinə istinad edilməsinin qanuni əsası yoxdur.

Bəzi həmkarlarımin bununla bağlı mövcud məhkəmə təcrübəsinə əsaslanmalarına gəldikdə isə, yəqin ki, heç kimi inandıрмаğa ehtiyac yoxdur ki, məhkəmə təcrübəsi yalnız qanuna əsaslanmalıdır və yalnız bu halda məhkəmə təcrübəsinə əsaslanmaqla hansısa məsələyə aydınlıq gətirmək, onu izah etmək olar, qanuna uyğun olmayan məhkəmə təcrübəsi isə heç bir halda əsaslı hesab edilə bilməz.

Bu məsələ ilə bağlı Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin 25.06.2003-cü il tarixli Plenum Qərarına istinad edənlərin də mövqeyi ilə razılaşmaq olmaz.

Ali Məhkəmənin Plenum qərarlarının təyinatı və işə baxan məhkəmələr üçün onların əhəmiyyəti barədə yuxarıda bəhs edildiyindən, bir daha onların təkrarlanmasına lüzum görmürük.

Ali Məhkəmənin Plenumunun həmin qərarının özünün daha diqqətlə öyrənilməsinə isə zəruri hesab edirik.

Birinci yazımızda da qeyd etmişdik ki, yeni qanunların qəbul edilməsindən sonra onların tətbiqi zamanı təcrübədə yaranan çətinliklər və anlaşılmazlıqların izah edilməsi ilə bağlı müxtəlif məsələlərə dair Ali Məhkəmənin Plenumu tərəfindən məhkəmələr (həmçinin digər sahələrdə çalışan praktiki hüquqşünaslar üçün) üçün mühüm praktiki əhəmiyyətə malik xeyli sayda olduqca mühüm qərarlar qəbul olunmuşdur.

Belə qərarlardan biri də «Məhkəmələr tərəfindən cinayət cəzalarının təyin edilməsi təcrübəsi haqqında» 25 iyun 2003-cü il tarixli 4 №-li qərardır.

Etiraf etmək lazımdır ki, cinayət işlərinə baxan məhkəmələr üçün cəza təyini məsələsi əvvəlki qanunvericiliyin qüvvədə olduğu vaxt ən mürəkkəb və ən problematik məsələlərdən biri olduğu kimi, yeni qanunların qəbulundan sonra da bu məsələ eyni dərəcədə mürəkkəb və problematik olaraq qalmaqdadır.

Yeni qanunların qəbulundan sonrakı Ali Məhkəmənin Plenumu tərəfindən ilk qəbul olunmuş qərarlardan birinin də məhz bu məsələ- cəza təyini məsələsi ilə bağlı olması da cəza təyini məsələsinin nə dərəcədə aktual və əhəmiyyətli olduğunu göstərir.

Qərarın özünə gəldikdə isə, qeyd etmək lazımdır ki, həmin Qərarın cəza təyini ilə bağlı bütün məsələləri əhatə etməsi, nəzərdə tutulmuş izahların konkret, əhatəli və dolğun olması və praktiki əhəmiyyəti baxımından məhkəmələr üçün olduqca zəruri olan və gündəlik iş fəaliyyətlərində istifadə edilən ən vacib qərarlardan biridir.

Həmin qərarla cəza təyininin bir çox başqa məsələləri ilə yanaşı, CM-nin 62-ci maddəsinin (cinayətə görə müəyyən edilmiş cəzadan daha yüngül cəza təyin edilməsi), eləcə də CM-nin 65-ci maddəsinin (residivə görə cəzanın təyin edilməsi) tətbiqi ilə bağlı olan məsələlərə dair də vacib və zəruri izahlar verilmişdir.

Bizim hazırkı yazımız residivə görə cəza təyini məsələsi ilə bağlı olduğundan və cinayətin residivi zamanı residivi nəzərə almadan cəza təyin edilərkən hökümdə həm də CM-nin 62-ci maddəsinə istinad edilməsinin zəruri olduğunu iddia edənlərin də mövqeylərini əsaslandırarkən məhz Plenumun həmin qərarına istinad etdiklərindən, qeyd edilən qərarın cinayətlərin residivi zamanı cəza təyini məsələsi ilə bağlı olan hissəsinin daha diqqətlə nəzərdən keçirilməsini əhəmiyyətli hesab edirik.

Həmin Qərardan görünür ki, qərarın 11 və 12-ci hissələri cinayətlərin residivi zamanı cəza təyini, habelə residivi nəzərə almadan cəza təyini məsələlərinə izahı ilə bağlıdır. Qərarın 11-ci hissəsinin 2-ci abzasında isə konkret olaraq CM-nin 65.3-cü maddəsində nəzərdə tutulmuş qaydalarına uyğun, yəni cinayətin residivi nəzərə alınmadan cəza təyini məsələsindən bəhs edir.

Cinayətlərin residivi halında residivi nəzərə almadan cəzanın təyin edilməsi şərtlərini-qaydasını tənzimləyən CM-nin 65.3-cü maddəsinin izahını verən həmin hissəni diqqətlə nəzərdən keçirdikdə müəyyən olunur ki, Plenum həmin qərarında bəzi həmkarlarımızın mövqeyini, yəni CM-nin 65.3-cü maddəsinin tətbiqi (cinayətin residivi zamanı residivi nəzərə almadan cəza təyini) zamanı hökümün nəticə hissəsində həm də CM-nin 62-ci maddəsinə istinad edilməli olmasını əsaslandırma biləcək hər hansı göstəriş nəzərdə tutulmamışdır.

Plenum qərarının 11-ci hissəsindən görünür ki, həqiqətən də orada hökümün nəticə hissəsində CM-nin 62-ci maddəsinə istinad edilməsinə dair göstəriş nəzərdə tutulmuşdur, lakin həmin abzası daha diqqətlə öyrənərkən açıq - aşkar aydın olur ki, bu göstəriş heç də CM-nin 65.3-cü maddəsinin deyil, yalnız CM-nin 65.2-ci maddəsinin tətbiqi ilə əlaqələndirilmişdir.

Bununla bağlı iki vacib məsələnin qeyd olunmasını zəruri hesab edirik.

Birincisi, cinayətlərin residivi zamanı AR CM-nin 65.3-cü maddəsinə əsasən residivi nəzərə almadan cəza təyin edərkən hökümün nəticə hissəsində həm də CM-nin 62-ci maddəsinə istinad edilməsi ilə bağlı mövqeyin cinayət qanunvericiliyinin tələbləri baxımından əsassız olduğu kimi, Ali Məhkəmənin Plenumunun 25.07.2004-cü il tarixli 4N^ə-li Qərarı baxımından da əsassız olmasının müəyyən edilməsi ilə bağlıdır.

İkincisi, Plenumun həmin qərarının istinad olunan 11-ci hissəsinin, daha doğrusu onun 2-ci abzasının mətni ilə bağlıdır.

Belə ki, hazırkı yazımızda müzakirə olunan məsələnin araşdırılması zamanı diqqət çəkən maraqlı bir məqam da ortaya çıxmışdır. Məlum olmuşdur ki, bəzi həmkarlarımızın müzakirə olunan məsələdə fərqli mövqeydə olmaları bir tərəfdən həmin qərarın tam təhlil edilmədən öyrənilməsi ilə bağlı olsa da, digər tərəfdən isə həm də həmin qərarın 11-ci hissəsinin 2-ci abzasının mətni ilə bağlıdır.

Həmin abzası diqqətlə təhlil etdikdə məlum olur ki, həmin abzasın mətni işlənərkən orada AR CM-nin 65.2, 65.3 və 62-ci maddələrinin yazılışının ardıcılığında, çox güman ki, texniki səbəbdən yanlışlığa yol verilmişdir ki, bu da öz növbəsində həmin abzasda nəzərdə tutulmuş göstərişlə bağlı müəyyən sualların yaranmasına səbəb olmuşdur.

Cinayətin residivi və residivə görə cəza təyin edilməsi ilə bağlı qanunvericiliyinin tətbiqi zamanı praktikada ortaya çıxan bəzi problemlə məsələlərə dair hazırkı yazımızı tamamlayaraq, sonnda bu problemlərin həllinə xidmət edə biləcəyi qənatında olduğumuz bəzi təkliflərimizi də bölüşmək istərdim.

Birincisi: fikrimizcə Ali Məhkəmənin Plenumunun 25.07.2004-cü il tarixli 4N^o-li Qərarının 11-ci hissəsinin 2-ci abzasındakı yanlışlıq aradan qaldırılmaqla, onun düzəldilməsi və həmin abzasın yenidən işlənməsinə ehtiyac vardır.

İkincisi isə qanunvericilik qaydasında Cinayət Məcəlləsinin cinayətlərinin residivi və onun növlərini tənzimləyən 18-ci və residivə görə cəzanın təyin edilməsini tənzimləyən 65-ci maddələrində onların bir qədər «yumşaldılması» istiqamətində müvafiq dəyişiklik edilməsini zəruri hesab edirik.

Cinayət Məcəlləsinin 18-ci maddəsində təsbit edilmiş residivin müəyyən olunması zamanı nəzərə alınmayan halların dairəsinə CM-nin 15-ci maddəsinin təsnifatına əsasən böyük ictimai təhlükə törətməyən cinayətlərə görə məhkulluqların da daxil edilməsini, eləcə də CM-nin 65.2-ci maddəsində təsbit edilmiş residivə görə daha ciddi cəza növünün son həddinin yarısından, üçdə birinə, təhlükəli residivə görə nəzərdə tutulmuş üçdə ikidən, xüsusilə təhlükəli residivə görə nəzərdə tutulmuş dördü üçdən isə daha ciddi cəza növünün son həddinin yarısından az olmayan həddə edirilməsini məqsədmüvafiq hesab edirik.

Fikrimizcə, cinayətin residivini və onun növlərini, eləcə də residivə görə cəzanın təyin edilməsini tənzimləyən normalara təklif edilən dəyişikliklər (yuxarıda da qeyd edilmişdir ki, Rusiya Federasiyasının CM müvafiq (Maddə 18 və 68) normalarında da bu məsələ məhz təklif olunan qaydada təsbit olunmuşdur) cinayət qanunun əsas prinsiplərini müəyyən edən CM-nin 8-ci (Maddə 8. Ədalət prinsipi) və 9-cu (Maddə 9. Ədalət prinsipi) maddələrinin tələbləri baxımından zəruri olmaqla yanaşı, həm də residivə görə cəza təyin edilməsi zamanı cinayət əməlinin törədilməsi şəraiti, tərəflərin münasibəti (həm cinayət hadisəsinə qədər, həm də ondan sonrakı) təqsirləndirilən şəxsin şəxsiyyətini səciyyələndirən hallar, o cümlədən onun ailə vəziyyəti, təhsili, yaşı, təhsilni davam etdirməsi, işləyib-İşləməməsi, zərərçəkmiş şəxsin cinayət hadisəsinin baş verməsindəki «rolu», təqsirləndirilən şəxsin məhkəmə iclasındakı davranışı və sair bu kimi hər bir cinayət işi üçün fərdi xarakter daşıyan xüsusiyyətlərin nəzərə alınması və nəticə etibarlı ilə qanuni və əsaslı olmaqla yanaşı, həm də konkret işə baxan məhkəmənin mülahizə sərbəstliyinə, başqa sözlə isə məhkəmənin həm də «görünən» ədalətli qərar qəbul etməsinə əlavə təminat vermiş olardı.

